

Az erdélyi szász akadémiták keresztnevei a középkorban és a reformáció korában

1. Azt a folyamatot, amelyet a keresztnev- használatban a reformáció indított el, eddigi vizsgálataim során többféle megközelítésben igyekeztem földeríteni. Időben a felekezeti névpreferenciák szempontjából legmozgalmasabb korszakot: a magyar reformáció 16. századi kezdeti és 17. századi kibontakozó szakaszát vizsgáltam. Térben az ez időben önállósult erdélyi fejedelemség látszott a legalkalmasabb kutatási területnek, több okból is: 1. világviszonylatban itt mondták ki először a vallásszabadságot, így a protestáns felekezetek itt állami, fejedelmi támogatást élvezhettek 2. Itt alapították, innen terjedt el a protestantizmus legradikálisabb felekezete: az unitárius vallás 3. A felekezeti sokszínűség itt etnikai különbségekhez is társult: különösen a protestantizmushoz először csatlakozó erdélyi szászok keresztnevhasználatára érdemel figyelmet magyar névtani vonatkozásban is, tekintetbe véve a szászság jelentőségét Erdély társadalmi, gazdaság- és művelődéstörténetében.¹

A külföldi egyetemekre peregrinált erdélyi akadémiták keresztnevanyagára² alapozott korábbi vizsgálataimban azonban nem foglalkoztam külön a szász akadémiták neveivel, bár egy szász-magyar névhatás lehetőséget felvetettem (B. GERGELY 1998a), illetve kutatásaim ezutáni szakaszában, mely a protestantizmuson belüli felekezeti névhasználati különbségek feltárására irányult, már jeleztem bizonyos eltérést a szász-magyar keresztnevhasználatban. Ez a névanyag azonban túl kevés volt következtetések levonására (B. GERGELY 1998b). Jelenlegi dolgozatomban az erdélyi szászok — részletesebben közép- és korai újkorai akadémitáik — keresztnevállományát kívánom változásaiiban is áttekinteni, hogy majd szembesítsem azzal a magyar keresztnevhasználattal, amelyet az egyházi névhatás kutatása során eddig feldolgoztam.

2. Tekintsük át röviden az erdélyi szászok történetének főbb mozzanatait, leginkább azokat, amelyek vizsgált korszakunkkal meg témákkal kapcsolatban vannak. Legkorábbi csoportjukat a magyar királyság déli határának védelmére

¹ E témakörben eddig megjelent közleményeimet l. a hivatkozásoknál.

² A névadatok forrására nézve l. a hivatkozások közt TONK 1979 és TONK 1992.

telepítették a 12. században az Olt völgyében a mai Nagyszeben környékére és attól keletre, a későbbi szebeni, újgyházi és nagysinki „szász székek” területére, ahol saját nyelvükön nevezett új településeket létesítettek (e legősibb területeiket a szászok mindig „Altland”-nak nevezték). 1192-ben számukra alapították a nagyszebeni prépostságot, mely nem a gyulafehérvári püspökségtől, hanem egészen a reformációig az esztergomi prépostságtól függött. Újabb csoportjaik érkeztek még ugyanebben a században, amelyek Alsó-Fehér megyében és az Altland nyugati és keleti szélein, a későbbi szerdahelyi, kőhalmi és szászvárosi székeket népesítették be. Itt azonban már szláv és székely lakosság közé telepedtek be, amint ezt az itteni szláv és magyar eredetű helynevek bizonyítják. A 13. század elején Erdély északkeleti sarkába, a mai Beszterce környékére újabb csoport települt — a szláv eredetű helynevek tanúsága szerint szlávok közé — a Keleti Kárpátok ezüstmányáinak kiaknázására. A Barcaságba — a mai Brassó környékére — szintén a 13. században érkeztek német bevándorlók. II. András 1224-ben kiadott diplomájában megerősítette kiváltságait (mint határőröknek a székelyekhez hasonló státusuk volt: nem voltak hűbéri függőségben, a királynak adóztak, királyi tisztségviselők irányították közeletüket — innen a Szászföld másik: Királyföld elnevezése —, széleskörű önkormányzati jogaik voltak, például településeik vezetőit maguk választották, joguk volt a szabad kereskedelemre és városalapításra stb.), és ami a legfontosabb, az Andreamba a király kizárólagos tulajdonukba adta a Szászvárostól Barótig terjedő területet (a sebesi székelyeket ezért telepítette át a későbbi Háromszék sepsi < sebesi székébe), biztosítva, hogy más etnikumok nem telepedhetnek közéjük. Ez a territoriális jog vált a legfőbb biztosítékává a homogén szász társadalom kialakulásának. A 14. századtól, de főleg Mátyás király uralkodása alatt kiváltságaikat és területi autonómiájukat az összes szász vidékre kiterjesztették létrehozva így a „szászok egyetemét” (Universitas Saxorum Transilvaniae). Közigazgatási-politikai egységesülésüket nagymértékben elősegítette, hogy az egész szász népet a királyi ispánok helyett egyetlen fő, közvetlenül a királynak alárendelt szász gróf vezetése alá helyezték — ezt a tiszteket a szebeni polgármester töltötte be (ET. 296–301, 334–41). A kezdetben katonákból (geréb) és zömében földműves parasztságból álló szászok körében fokozatosan került előtérbe a városlakó, kézműves-kereskedő jelleg. Elsősorban a határszéli fontos külkereskedelmi utak menti közigazgatási központjaik (Nagyszeben, Brassó, Beszterce, Szászváros) fejlődtek gazdag kereskedő-és kézműves városokká³, majd a 14. század közepén lábra kapó ipar révén jelentős városaikká vált még Segesvár és Medgyes is, sőt kisebb településeik közül is jónéhány — részben egyházi szervezési fontossága miatt is — kiemelkedett (pl. Nagysink, Berethalom, Kereszténysiget, Szelindek,

³ A SzT. *brassói* címszava alatt felsorolt legkülönbözőbb termékek elnevezései jól szemléltetik a szász kézművesség „márkás” minőségét és keresettségét.

Kóhalom, Rozsnyó stb.). Összesen 240 többségében teljesen szász lakosú települést tartottak számon (KEINZEL-SCHÖN 1976. 274-5 1. sz. térkép). Az itt megindult erőteljes gazdasági fejlődést és polgárosodást — mellyel az az erdélyi városok közül ekkor még csak a vegyes magyar-szász lakosságú Kolozsvár vehette fel a versenyt —, kulturális felvirágzás kísérte, mely egyebek mellett a magasabb műveltség megszerzésére irányuló törekvésben nyilvánult meg. A szász civitasokat vezető vagyonos patricius réteg mellett a polgárosuló szászság széles köreiből támadt igény és szükséglet nemcsak a helybeli iskolákban megszerezhető, hanem csak a külföldi egyetemeken elnyerhető magas képzettség iránt is. Így már a középkori erdélyi akadémiták között rendkívül magasra emelkedett a szászok részaránya. Az erdélyiek egyetemjárásának föllendülésétől: a 14. század közepétől 1521-ig az erdélyi akadémiták 60%-át ők teszik ki, de még a 16-17. században is fele-fele arányban oszlik meg számuk a magyarok és szászok között. (TONK 1979: 66–86, SZABÓ 1980: 153–65). Polgári nemzettudatuk fejlődésében is megelőzték etnikai környezetüket, a tőlük való elzárkózási folyamat egyrészt ismételt politikai konfliktusokhoz vezetett, másrészt azonban identitásuk töretlen megőrződését segítette elő sok évszázadon át. A mohácsi vészt követően Erdély önállósulása, valamint a reformáció terjedése új helyzetet teremtett az erdélyi szászság számára is. Luther eszméit egy brassói szász akadémista: a Bécsben, Krakkóban és Bázelen tanult Johannes Honterus honosította meg szülőföldjén (1542-ben mondták az utolsó katolikus misét Brassóban), „a szász egyetem” 1545-ben már határozatban mondta ki a lutheri tanok egységes elfogadását, s ezt a szász papság saját püspökválasztása követte. Az erdélyi országgyűlés még a vallásszabadság kimondása előtt jóváhagyta a szász hitújítást. Így egyházi vonatkozásban is megerősödött a szászok önállósága, mert közülük csak kevesen csatlakoztak a reformáció újabb (református, unitárius) felekezeteihez, inkább csak azok, akik magyar-szász vegyes településeken vagy környéken éltek (l. pl. Kolozsvár unitárius szászait). Sőt a szebeni szász evangélikus püspökség szigorúan elhatárolta híveit minden további hitújítástól. Ezzel mélyült a szászság befeléfordulása.

A reformációnak a tanultságot szélesítő és emelő iskolapolitikája további ösztönzést adott a középkorban már magas szintet elért szász iskolázásnak és egyetemjárásnak. Ez utóbbi természetesen irányult a protestáns német egyetemek felé, ahova az erdélyi szászok mint „anyaországukba” — mellyel családi és gazdasági kapcsolatokat is ápoltak — igen nagy számban mentek. Saját egyházi és világi hivatalaiknak ellátása mellett az erdélyi fejedelemség államigazgatási szerveiben, sőt a fejedelmi udvarban is szívesen foglalkoztatták kiváló képzettségű jogi vagy orvosi egyetemet végzett tagjaikat. Jellemző, hogy a teológiát vagy bölcsészetet tanultak számára kötelezővé tették, hogy — ha időlegesen is — tanárként működjenek, lelkeszi tevékenységük mellett vagy előtt (SZABÓ 1980: 166). Így a szászoknál a 17. század közepén minden gyülekezetnek van

iskolája, 238 pap mellett 224 rektort írnak ekkor össze (ET. 764), legtöbbjük magasabb képzettséggel rendelkezik. Szellemi kiválóságai, tudásaik, művészeik, könyvgyűjtőik közül nemegyenek a neve az egész országban, de országhatáron kívül is ismert és elismert (TONK: 1979. 74–8, 144–61, ET. 944–51).

Erdély társadalmi, anyagi, és szellemi élete sokszínűségének alakulásában a szászság azonban nemcsak sajátosságait megtartó, erőteljes szín, hanem gazdasági és műveltségi erejénél fogva tőle kisugárzó hatásokat juttat el sokféle csatornán keresztül a többi erdélyi etnikumhoz, mindenekelőtt az erdélyi magyarsághoz. Témám ezek egyikének akar a nyomába eredni, arra keres választ, vajon az erdélyi szász keresztnévhasználat hatott-e és milyen módon és mértékben az erdélyi magyar keresztnévhasználatra már a középkorban és számolhatunk-e vele a reformáció hozta protestáns névpreferencia formálódásában a 16-17. századi Erdélyben. Ezt az erdélyi szászság és főként a szász akadémiták keresztnéveinek vizsgálatával kell kezdenem.

3. Az erdélyi szász akadémiták keresztnéveinek vizsgálata előtt azonban utalnék a német névhasználatnak néhány olyan általános sajátosságára, amely a szász bevándorlókra is érvényes lehetett Erdélybe telepedésük idején (SEIBICKE 1982: 133–40). A kereszténység felvétele a 12. századig nem volt jelentős hatással az addig használatban levő eredeti germán névadásra. A bibliai nevek közül kezdetben az ószövetségből vettek át egyeseket (*Abraham, Adam, David, Isaac, Judith, Elisabeth, Susanne*), használatuk azonban szűkkörű volt, főleg az alsóbb papságra és apácákra szorítkozott. A főpapok és a nemesség ekkor még ragaszkodott eredeti germán neveihez. Az egyházi névadás a 12. század második felétől kezdte meg térhódítását mégpedig először a Rajna mentén, innen terjedt lassanként kelet, majd észak felé. Az egyházi nevek viselését a városi polgárság vezette be és terjesztette: a mesterségek, foglalkozások, az egyes betegségek gyógyítása, a települések, sőt az országok is védőszentek patronálása alá helyezték magukat (pl. a németek védőszentje *Michael* lett). A 12-13. században Erdélybe érkező német telepesek tehát mindezt mint névhasználatuk alaprétegét magukkal hozhatták. Az erdélyi szászok eredetének tisztázásához többféle megközelítésben történészek és nyelvészek sora járult hozzá. Hadd idézzük erről MOLLAY KÁROLY összegző megállapítását: „A részleteket illetően még számos kérdés nincsen megnyugtatóan tisztázva, mégis annyi bizonyossággal megállapítható, hogy középkori németiségünk felsőnémet (bajor, alemann), nyugati középnémet (középfrank), keleti középnémet, (felsőszász, sziléziai) és alnémet (alsófrank, alsószász) nyelvjárású telepesekből tevődik össze... a Felvidéken, Erdélyben és az ország belsejében (Esztergom, Buda, Pest, Székesfehérvár stb) különböző nyelvjárású csoportok, különböző létszámban telepedtek meg...” (MOLLAY 1982: 88). A még megoldatlan kérdésekkel kapcsolatban MOLLAY azt jegyzi meg, hogy „A német szórványemlékek közül aránylag legjobban ismerjük

a földrajzi neveket ... alig a személyneveket, egyáltalán nem a közszókat” (i. h.). Azok a főként maguk közül származó kutatók, akik az erdélyi szászok eredetének kérdésével foglalkoztak, szinte kezdettől fogva bevonták vizsgálataikba a szászok személyneveit, amelyek a 14. századtól okleveles adatokban, illetve egyházi és világi önkormányzatukkal összefüggésben készült lakossági összeírások névlistáin maradtak fenn. Ezekre a kiadott történeti forrásokra és a 20. századi névanyagra alapozva készült el egy újabb nagy szintézis az erdélyi szászok családneveiről (KEINZEL-SCHÖN 1976), mely a nyelvtörténeti és nyelvjárási névvariációkat, az élőnyelvi névhasználatot, a szászságon belüli és az össznémet nyelvföldrajzi összefüggéseket figyelembe véve nyújt alapos és sokoldalú képet elsősorban természetesen az erdélyi szászok családneveiről, de bizonyos fejezetek — szerencsére — bepillantást engednek korai keresztnévanyagukba is: egyrészt a közölt történeti névadatok (1378–1536), melyek többségükben kételeműek, tehát a családnév (vagy annak előzménye) mellett a keresztnévet is tartalmazzák (i. m. 20–33), másrészt a családnevek szemantikai csoportjai közt az eredeti német nevekből (i. m. 71–83), illetve az egyházi nevekből származók (i. m. 84–104). Ez utóbbiaknak: a családnevekben megjelenő keresztneveknek a vizsgálatunkban való felhasználására az jogosít fel, amit KEINZEL-SCHÖN műve a szász családnevek megszilárdulásáról állít: „Die Familiennamen als erbliche Zunamen sind nach der Zeit der Einwanderung der Vorfahren der heutigen Siebenbürger Sachsen entstanden. *Sie sind nicht aus Deutschland mitgebracht worden:* (i. m. 13, a kiemelés tőlem). Eszerint e nevek a szászok betelepülésének kezdetén eredetileg még egyéni, azaz keresztnévként voltak használatosak, belőlük legalábbis részlegesen rekonstruálható tehát keresztnévállományuk legkorábbi rétege. A családnévvé vált keresztnevék közül (a női nevek nélkül) eredeti német név 41: *Alard, Albert, Arnold, Bertholf, Dietrich, Dressbald, Dressmand, Eberhard, Eckhard, Eisner, Emrich, Ernst, Friedrich, Gerlach, Gottbald, Gottfried, Gotthardt, Gottschalk, Heidrich, Heinrich, Herberth, Hermann, Hiltwig, Hubert, Konrad, Kraft, Lamprecht, Leonhard, Ludwig, Oswald, Reinhard, Rother, Rudbald, Rudger, Schotbald, Siegfried, Siegmund, Sturm, Walter, Werner, Wolfgang* (81–2). A nem német eredetű egyházi nevekből⁴ 68-at mutat ki, ezek közül 17 újszövetségi név: *Balthasar, Bartholomeus, Philippus, Gabriel, Christian, Jakobus, Johannes, Kaspar, Lukas, Markus, Matthias, Melchior, Petrus, Simon, Stephan, Zacharias* és 7 ótestamentumi: *Abraham, Adam, Daniel, Elias, Jeremias, Solomon, Tobias*, a martirológiumi nevek száma pedig 45: *Alexius, Ambrosius, Anton, Augustin, Benedikt, Blasius, Briccius, Bordan, Calixtus, Christophorus, Clemens, Cossas, Crispi-*

⁴ A nevek besorolását az egyházi névcsoportokba (martirológiumi, ó- és újszövetségi nevek) főleg KARÁCSONY SÁNDOR ZSIGMOND, *Személyneveink 1500–1800-ig* (NytudÉrt. 28. sz. Bp., 1961) alapján végeztem. Ettől egy-két név esetében KEINZEL-SCHÖN besorolása eltér.

nus, Damian, Demetrius, Dominicus, Aegidius, Erasmus, Fabian, Gallus, Georg, Gregor, Hyeronimus, Hilarion, Jodokus, Konstantin, Ladislaus, Laurentius, Makarius, Marzellus, Maternus, Medardus, Polykarp, Quirinus, Sebastian, Servatius, Sidonius, Silvester, Tiburcius, Urban, Valentin, Vinzenz, Vitus, Wenzel (84–161). Azt, hogy ezek is használatosak voltak a százszok körében korábbi keresztnévfüggvényekben is, nemcsak az igazolja — mint fentebb idéztük —, hogy családnévvé válásuk betelepedésük után Erdélyben zajlott le, hanem az is, hogy legtöbbjük az eredeti nevek egyrészen kivételével a százsz akadémiták keresztnévei közt is előfordul mind a középkorban, mind pedig a reformáció korában. De a keresztnévek használatáról kapunk közvetlen tájékoztatást is KEINZEL-SCHÖN művéből, mely névstatistikákat is közöl a keresztnévek gyakoriságáról. Ezekből megtudhatjuk, hogy az 1191–1437 közötti oklevelekben a *Johannes* név előfordulási száma 788, a *Nicolaus* 755, *Petrus* 471, *Michael* 343, viszont a *Heinrich* csak 78 alkalommal jelenik meg, vagy: Szelindek (Stolzenburg) község 115 lakosából a 14. század elején 105-en 19 féle egyházi nevet viseltek (legtöbbben a *Hans* < *Johannes* és *Claus-Clees* < *Nicolaus* neveket), de csak négy eredeti névnek volt mindössze 10 viselője (84). A legelterjedtebb keresztnévekről egy olyan statisztikát is láthatunk, amely három időszakban a 15. század végén (1480), a 17., illetve a 19. században való használatuk arányairól tájékoztat (229). Ezt ranglistaszerűen átrendezve közöljük⁵.

		1480	17. század		19. század	
		Nagyszeben (Hermannstadt)	Homoróddaróc (Draas)	Százszékzd (Keisd)	Draas	Keisd
1.	Johann	163	102	169	266	520
2.	Peter	89	2	10	2	14
3.	Georg	79	100	78	114	292
4.	Michael	71	76	104	195	427
5.	Nicolaus	53				
6–7.	Jakob	48	15		2	
	Martin	48	49	34	50	32
8.	Andreas	45	78	24	134	99
9.	Mathias	41	1		30	
10.	Simon	37				
11.	Valentin	36	4		5	
12–13.	Christian	31	2			
	Laurentius	31	3			
14.	Thomas	29	3	2	3	
15.	Paul	27	4	19	7	1
16.	Kaspar	19				
17.	Bartholomeus	17				

⁵ Ebből kihagyjuk a női neveket, amelyek a mi forrásanyagunkban nem fordulnak elő. A százsz települések magyar nevét is feltüntetjük.

	1480	17. század		19. század	
	Nagyszeben (Hermannstadt)	Homoróddaróc (Draas)	Szászkézd (Keisd)	Draas	Keisd
18–19. Lukas	11				
Gregor	11				
20. Leonhard	8				
21. Franz	4				
22. Heinrich	3			3	
23. Daniel		6		5	
24. Samuel				1	

Továbbá KEINZEL-SCHÖN könyve közöl olyan 14–16. századi névlistákat is, amelyekben a nevek kételeműek: a családnevek mellett a keresztnévet is tartalmazták. Érdekessége e névlistáknak, hogy a keresztnévek (és a belőlük származó családnevek) gyakran becéző jellegű névvariációkban jelennek meg pl. a Nicolaus alapformánál gyakoribb a *Claus*, *Kles*, a Johannes-nél a *Hans*, *Hannessen*, a Valentinnél a *Velten*, az Antonnál a *Tong*, a Lucas-nál a *Lux*, a Mathiasnál a *Thays*, *Thies*, a Jeremiásnál a *Mysz* (> *Miess*) stb. Ezek az élő nyelvi névváltozatok a leggyakoribb nevek esetében (pl. *Klaus*, *Hans*) már a reformáció előtti okleveles adatokban feltűnnek, többségük adatai viszont a 16. századból valók, tehát valószínűleg jelzik azt a protestáns anyakönyvezésben kezdődő — magyar vonatkozásban is jól ismert — gyakorlatot, mely a katolikus egyház latinos keresztnévforma-használatával szemben bevezeti az anyakönyvezésbe a keresztnévek anyanyelvi formáit, sőt nemritkán élő nyelvi változatokban, ún. becéző formákban rögzíti őket.

4. Az erdélyiek egyetemjárásának középkori és korai újkori forrásanyagából a szász akadémiták névanyagának elkülönítését a következő támpontokra alapozhattam: 1. Az etnikumra való közvetlen utalás *saxo* formában pl. *Simon Keottseher Mediesn T. Saxo* (TONK 1992: 246). A középkori egyetemi matrikulák névbejegyzéseiben azonban ritkán utalnak az etnikumra, csak az újkortól válik ez gyakoribbá. 2. A német családnévre pl. *Simon Hartmannus Stretfurteniis* (i. m. 247). Nehézség főleg a középkori névbejegyzések esetében áll fenn, amelyekben családnév vagy egyáltalán nem szerepel, vagy csak az apa keresztnév, illetve foglalkozásneve áll az akadémia keresztnéve mellett⁶. 3. A származási helyet azonban már a középkortól fogva következetesen feltüntették, így ismerve a szászok erdélyi településeit többnyire ez a legbiztosabb támpont pl. *Stephanus Weis Coronensis* (i. m. 252). E példa alapján is látható, hogy a származási helyet is latinosították (az előbbi névben — és következetesen mindenütt — Brassó szász Kronstadt neve latinos Corona formában jelentkezik.) A származási helyet olykor teljesen latinra fordították és így nehezen vagy néha egyáltalán nem azo-

⁶ A középkori egyetemek anyakönyvezési szokásairól TONK 1979: 64.

nosíthatók pl. Paulus Helvigijs *Cruc(ensis)* (TONK 1992: 221) valószínűleg Kreutz helységre, azaz Szászkeresztúrra utal. Még bizonytalanabbak az ilyenfélék: Adamus Moleatoris *de Monte Regio* (i. m. 3), Harrer ex *Riuulo Dominarum* (i. m. 198). Gyakori — főleg a középkorban, de még később is — a pontos származási hely helyett csak az erdélyi megjelölés pl. Christophorus de *Septem-castris*, Johannes de *Tr* (= Transilvanus) (i. m. 222, 264) vagy csak az egyházkerület megnevezése pl. Johannes Polnar *dioc. Albensis* (i. m. 265). Sokan a nagyobb tekintélyt sugárzó várost — gimnáziumi tanulmányaik vagy működésük helyét — iratják be akadémitaként a valódi származási hely: a rendszerint jelentéktelenebb, kisebb település helyett pl. Michael Schobelius *Coron(ensis)* iskolázási helyét: Brassót tünteti fel az egyetemen, a brassói gimnáziumba még rozsnyói származási helyére utaló: Schobelius *Rosanensis* néven iratkozott be; Gyndesch *Cibino* Nagydisznódról származott, de Szebenben volt prédikátor, mikor egyetemre ment, így ezt tüntette fel akadémitaként (i. m. 189, 196). 4. Vannak és nem is ritkán — tévesen leírt nevek. Úgy látszik, az akadémiták nem mindig írták be sajátkezűleg magukat a matrikulákba, hanem mások — hallás után — jegyezték be nevüket. Így torzulhatott például Seraphin *Pistricensis* (a Bistricensis bajor változata) *Mistricensisre* a wittenbergi egyetemen (i. m. 65), illetve öltött németes formát a Bethlen család egyik ugyancsak itt tanuló tagjainak neve: *Wetlen Tr* (TONK 1979: 267). 5. Az akadémiták életpályájának, családi kapcsolatainak felderítése és közlése a felhasznált forrásokban⁷ rendkívüli segítséget jelentett a fentebb jelzett bizonytalanságok eloszlatásában. Az említett fogódzók együttes alkalmazása tette lehetővé, hogy főleg a reformáció korabeli névanyagban (1521–1700) meglehetősen biztonsággal lehessen elkülöníteni az erdélyi szászok neveit. A középkorra vonatkozólag — mint ezt fentebb többször jeleztem — ezt kevésbé lehetett elvégezni, ezért e két korszakban a szász akadémiták keresztnévhasználatát némileg más megközelítésben tudom tárgyalni.

5. Középkori keresztnéveikről hiteles névstatistikát ugyanis nem készíthettek, csak azt vehetem számba, hogy milyen keresztnéveket használtak és melyek fordultak elő kizárólag vagy nagy többségben náluk, illetve, hogy melyek közösek a magyar és szász akadémitáknál.⁸

A csak náluk előforduló keresztnévek közt szerepel 23 eredeti német név: *Bernhardus, Bertholdus, Erhardus, Fredericus, Gerhardus, Henricus, Hermola-*

⁷ A középkori akadémitáknál természetesen kevesebb esetben sikerült, mint az újkoriaknál.

⁸ A korabeli szokásnak megfelelően a keresztnéveket latin formában jegyezték be az egyetemi anyakönyvekbe. Így fogom én is említeni az egyes keresztnéveket. Célszerű ez azért, mert így a magyar és szász etnikum azonos — de más alakú — keresztnévei latin formában könnyebben egybevetethetők. Kisebbségi eltérések az egyes nevekben a forrásközlésekben előfordulnak, ez átszűrődik a dolgozatba, mely mindig a felhasznált forrást követi.

mus, Hubertus, Colomanus, Conradus, Leonardus, Osvaldus, Otmarus, Otto, Richardus, Rupertus, Sigfridus, Sigismundus, Tilmannus, Tristanus, Uldarichus, Vendelius, Wolphgangus. Közülük több (pl. *Bennhardus, Sigismundus* stb.) martirológiumi névvé is vált, de etnikai vonatkozásuk miatt mégis itt említjük őket.

A bibliai nevek közül 10 csak a szász akadémitáknál fordul elő. Ebből 5 ószövetségi név: *Abraham, Absolon, Adam, Jeremias, Tobias* és 5 újszövetségi név: *Alexander, Cherubin, Christianus, Marcus, Melchior.* 22 nem német martirológiumi név: *Alexius, Augustinus, Celestinus, Christophorus, Erasmus, Eustachius, Fabianus, Felicianus, Gervasius, Hieroninus/Jeronimus, Leo, Marcellus, Maternus, Nicasius, Peregrinus, Quirinus, Rochus, Servatius, Severinus, Silvester, Venceslaus, Vincencius.*

Nem tudtam hova sorolni a *Dandalus* és *Pesoldus* nevet. A középkori akadémitáknál előforduló keresztnemek közül tehát 52 nevet csak a szász akadémiták viseltek. Ez természetesen nem zárja ki, hogy — főleg az egyházi nevek — ne lettek volna használatosak a magyarok közt is, de az sem zárható ki, hogy terjesztésükben a szászoknak hangsúlyozott szerepük volt. E kérdésre később visszatérünk.

A többi keresztnemet a magyar és a szász akadémiták vegyesen viselik. Ezek közül német eredetű: az *Adalbertus/Albertus* és az *Emericius*; bibliai nevek: ószövetségiek: *Balthazar, Daniel, David, Gabriel, Elias/Helias, Michael, Simon, Zacharias* (8), újszövetségiek: *Andreas, Bartholomeus, Jacobus, Johannes, Lazarus, Lucas, Matheus, Mathias, Paulus, Petrus, Stephanus, Thomas* (12), martirológiumiak: *Adrianus, Ambrosius, Antonius, Benedictus, Blasius, Briccius, Clemens, Cosmas, Damianus, Demetrius, Dominicus, Egidius, Franciscus, Gaspar, Georgius/Gregorius*⁹, *Ladislaus, Laurentius, Martinus, Nicolaus, Sebastian, Seraphinus, Urbanus, Valentinus* (24)

A szász akadémiták középkori keresztnévanyaga tehát összesen 101 névből áll, ebből eredeti német név 25, bibliai név 30 (17 új-, 13 ószövetségi), martirológiumi név pedig 46.

6. Az évszázados hagyományokat — a névhagyományokat is — megbontó reformáció az erdélyi szász akadémitákat a bécsi egyetemről elsősorban a protestáns német egyetemek (Wittenberg, Lipcse, majd Odera-Frankfurt, Heidelberg, Thorn stb.) felé irányította a 16. században, a következő században pedig ezek még szélesült köre mellett peregrinációjuk hollandiai, svájci és angol egyetemek fele is irányult (bár az utóbbiakat inkább magyar akadémiták kedvelték). Az 1521–1700 között külföldön tanuló erdélyieknek mintegy 50 százalékát szászok alkották (SZABÓ 1980: 161), és a legtöbb akadémitát küldő erdélyi városok közt továbbra is vezetnek a szász városok: Brassó, Szeben, Beszterce,

⁹ E két keresztnemet a forrás (TONK 1979) összevonja, mert a középkori matrikulákban is keveredik.

Medgyes, és Segesvár (Kolozsvár és Nagyvárad csak utánuk következnek), ahonnan az összes erdélyi akadémiták 35 százaléka származott, de kisebb településeik majd mindenike is szerepel az akadémiták matrikulabeli — ez időben már pontosabban feltüntetett — származáshelyei között (i. m. 164–5). Ez utóbbi támpont, valamint életrajzi adataik bővebb ismerete lehetőséget nyújt arra, hogy a középkorinál pontosabban, névgyakorisági ranglisták készítésével vegyük számba névhasználatukat (l. az 1. sz. táblázatot).

Bármily gyors volt a reformáció terjedése az erdélyi szászok körében, a keresztnevéhasználatot a 16. században még csak kevés érintette, hisz ez leghamarabb is csak a reformáció korának második nemzedékénél jelentkezhettek, akiket e század második felében kereszteltek. A 16. századi akadémiták többsége talán közéjük tartozik, de nem jelentéktelen az a hányaduk sem, amelyik a reformáció előtt kapta a nevét. Lássuk, hogyan tükröződik mindez 16. századi névanyagukban.

Látszólag csökkent a használt keresztnevek száma a középkorhoz viszonyítva (87 : 101), de ez főleg az akadémiták számbeli különbségéből (587 : kb. 1500) adódhatik. Olyannyira feltűnően csökkent viszont az eredeti német keresztnevek száma (11 : 25), hogy e névcsoport ekkori tényleges visszaszorulásával számolhatunk. Ennek előjelei mutatkoztak már a KEINZEL-SCHÖNTÖL közötti középkori névstatistikában is.

Tudjuk, a protestantizmus névtani hatását a bibliai, s azon belül is az ószövetségi nevek előretörésében szokás megjelölni. Mint láttuk, az ószövetségi nevek használata a középkori szász akadémitáknál, sőt már a betelepülő szászok körében sem volt jelentéktelen: 13. Ezek — egy-két kivétellel — mind jelen voltak a 16. századi névanyagban is, sőt számuk szaporodott: 19. Közülük a *Michael* és a *Simon* gyakori használatú, a *Dániel* közepes, az *Adam*, *David*, *Balthazar* és *Joachim* ritkább volt, a *Jeremias*, *Jonas*, *Tobias*, *Zacharias* nevet egy-két személy, illetve az ebben periódikusan feltűnő *Emanuel*, *Ezechias*, *Josephus*, *Nathanel*, *Samuel* nevet pedig mindössze egyetlen akadémista viselte. Az újszövetségi keresztnevek közül ugyanazok, mint a középkorban, használatban maradtak a 16. században is, de csak kis mértékben gyarapodtak (*Philippus*, *Timotheus*, *Titus*). A protestáns névhasználat másik jellegzetességének a martirológiumi nevektől való elfordulást tartják. Valóban van csökkenés e névcsoport számában (39 : 46), de a visszaszoruló martirológiumi nevek kivétel nélkül a középkorban is a legritkábbak voltak (pl. *Eustachius*, *Maternus*, *Peregrinus*, *Quirinus* stb), az akkor nagy gyakoriságúak viszont változatlanul népszerűek maradtak a reformációt követően is (pl. *Georgius*, *Martinus*, *Valentinus*, *Franciscus*, *Laurentius* stb). És olyan martirológiumi nevek is megjelentek a 16. századi szász akadémiták körében, amelyek a középkorban elő sem fordultak pl. *Albanus*, *Athanasius*, *Basilius*, *Calixtus*, *Chrisogomus* stb). Érdekes megnézni, hogy az erdélyi szászok nagy reformátora: Johannes Honterus humanista tudós

milyen neveket választott az akadémiták közt szereplő három fiának: a *Cornelius*, *Calixtus* és *Marcellus* név az ókori római nevektől ihletett jellegzetesen humanista névadás, amelyben, úgy látszik, nem zavarta a reformátor apát, hogy az utóbbi kettő egy pápa és egy római püspök révén martirológiumi névvé vált.

7. A 17. századi szász akadémiták névanyaga a legalkalmasabb arra, hogy a reformáció hatását rajta lemérhessük. Legfeltűnőbb a használt névanyag számbeli csökkenése az előző időszakéhoz képest. Noha az erdélyi szász akadémiták száma kétszerese a 16. századnak (SZABÓ 1980: 154, 161), keresztnevek száma 21-gyel kevesebb, mint volt a 16. században, s ennek legnagyobb része martirológiumi név: főképpen ritka nevek (pl. *Albanus*, *Athanasius*, *Basilius*, *Hieronimus*, *Clemens*, *Gervasius*, *Julianus*, *Silvester* stb.) de néhány korábban közepes gyakoriságú név is (pl. *Fabianus*, *Sebastianus*, *Servatius*). A legnépszerűbb martirológiumi nevek (amelyek korábban az első 20 név közt szerepeltek) azonban e században is gyakoriak maradnak (főleg a *Georgius* és *Martinus*), bár a *Franciscus* (23 : 10), *Valentinus* (18 : 9), *Gregorius*(40 : 23), népszerűsége feltűnően hanyatlott. Az ószövetségi nevek preferálása főként a *Michael* (3 : 7), *Simeon* (6 : 12), *Daniel* (11 : 19), de legfőképpen a *Samuel* (16: 79) név előretörésében nyilvánult meg, kevéssel növekedett az *Adam*, *David*, *Elias*, *Joachimus* népszerűsége is, de például a *Jonas*, *Emanuel*, *Ezechias* névnek már nincs viselője a 17. századi szász akadémiták közt. Az újszövetségi nevek mind névállománybeli arányuk, mind gyakoriságuk tekintetében a legszilárdabb helyzetűnek bizonyultak. Többségük mindvégig a vezető nevek között volt, és közülük csak nagyon kevés ritka névvel nem találkozunk e században. Sőt megterheltségi sorrendjük is alig változott, s ha mégis, akkor az felfelé ívelő volt (pl. *Mathias* 10 : 14, *Marcus* 14 : 28). A bibliai nevek erős propagálása mellett a német reformáció újra az ónémet nevekhez nyúlt vissza (SEIBICKE 1982: 136). Jól tükröződik ez az erdélyi szász akadémitáknál is, akiknek a 17. századi névanyagában az eredeti német nevek aránya ismét emelkedni kezdett.

A reformáció hatását a keresztnévhasználatra az erdélyi szász akadémitáknál összefoglalóan szemléltethetjük a névcsoportok arányainak változásával a reformáció kezdeti és kibontakozó szakaszában.

	1521–1599	1600–1700
bibliai	41, 37%	51, 05%
újszövetségi	21, 83%	25, 75%
ószövetségi	19, 54%	25, 75%
martirológiumi	44, 82%	31, 81%
eredeti német	12, 64%	16, 66%

A fenti aránykülönbségek a reformációtól előidézett változások klasszikus képét mutatják: a bibliai nevek, s azon belül különösen az ószövetségiek használá-

latának növekedését, vele párhuzamosan pedig a martirológiumi nevek felhasználásának jelentős csökkenését.

Az erdélyi szászok közép- és korai újkori keresztnévhasználatának önmagában is érdekes kérdését azért láttam szükségesnek alaposabban vizsgálni, mert e nélkül nem lehet felderíteni: a felekezeti névhatásokat színezték-e még etnikai hatások és sajátságok is a magyar névtörténet e mozgalmas korszakának egyik fontos színhelyén. Erre azonban már egy másik alkalommal kerülhet csak sor.

1. sz. táblázat

Az erdélyi szász akadémiták 16-17. századi keresztnévei megterheltségi sorrendben

1521–1599			1600–1700		
1.	Johannes	82	1.	Johannes	250
2.	Georgius	43	2.	Georgius	144
3.	Andreas	33	3.	Michael	101
4.	Petrus	32	4.	Martinus	80
5.	Paulus	26	5.	Andreas	75
6.	Martinus	25	6.	Simeon	47
7.	Michael	21	7.	Petrus	44
8–9.	Stephanus	18	8.	Paulus	40
	Valentinus		9.	Stephanus	37
10.	Franciscus	16	10.	Mathias	29
11–12.	Thomas	15	11–12.	Daniel	28
	Simeon			Thomas	
13.	Jacobus	14	13.	Lucas	21
14.	Matthias	13	14–16.	Marcus	17
15.	Lucas	12		Jacobus	
16.	Laurentius	11		Samuel	
17.	Leonhardus	9	17.	Bartholomeus	16
18–20.	Bartholomeus	8	18.	Valentinus	14
	Christianus		19.	Christianus	13
	Daniel		20.	Laurentius	11
21.	Gregorius		21.	Gasparus	10
22–24.	Christophorus	7	22–24.	David	9
	Mattheus			Franciscus	
	Nicolaus			Mattheus	
25.	Gasparus	6	25–26.	Christophorus	5
26–29.	Dominicus	5		Nicolaus	
	Fabianus		27–29.	Antonius	4
	Adalbertus/Albert			Josephus	
	Marcus			Leonhardus	
30–34.	Adam	4	30–34.	Adam	3
	Antonius			Blasius	
	David			Joachimus	
	Gallus			Wolphgangus	
	Wolphgangus			Zacharias	
35–43.	Balthasar	3	35–42.	Albert	2
	Benedictus			Benedictus	
	Egidius			Colomanus	
	Emericus			Cyrillus	

1521–1599	
Hieronimus	
Joachimus	
Lazarus	
Sebastianus	
Servatius	
44–50. Alexander	2
Blasius	
Hermanus	
Jeremias	
Jonas	
Marcellus	
Tobias	
51–87. Albanus	1
Alexius	
Ambrosius	
Athanasius	
Augustinus	
Basilius	
Bernhardus	
Calixtus	
Chrisogomus	
Clemens	
Cornelius	
Damasus	
Elias	
Emanuel	
Erasmus	
Ezechias	
Florianus	
Fridericus	
Gervasius	
Hilarius	
Ilberdus	
Josephus	
Julianus	
Ladislau	
Melchior	
Nathanel	
Oswaldus	
Philippus	
Samuel	
Sigismundus	
Silvester	
Stanislaus	
Thimoteus	
Titus	
Vincentius	
Wolbertus	
Zacharias	

Összesen: 582 személy

1600–1700	
Fridericus	
Gregorius	
Melchior	
Tobias	
43–66. Abraham	1
Alexius	
Ambrosius	
Augustinus	
Azarel	
Bernardus	
Conrandus	
Egidus	
Elias	
Emericus	
Ferdinandus	
Gabriel	
Gallus	
Hilarus	
Isacus	
Jeremias	
Lazarus	
Nathanel	
Philippus	
Seraphinus	
Teodorus	
Thimotheus	
Vincencius	
Wipertus	

Összesen: 1144 személy

B. GERGELY PIROSKA

Felhasznált irodalom

- BAHLOW, HANS (1976): *Deutsches Namenlexikon*. Zweite Auflage. München.
- B. GERGELY PIROSKA (1997): Protestánsok és katolikusok névhasználata a székely székelyekben a XVII. század elején. In: *Szöveg és stílus*. Szerk. PÉNTEK JÁNOS. Kolozsvár, 183–91.
- B. GERGELY PIROSKA (1998a): Az erdélyi egyházak hatása a keresztnévhasználatra az erdélyi akadémiták középkori és korai újkori névanyagában. *MNyj.* 25: 155–65.
- B. GERGELY PIROSKA (1998b): Protestáns felekezetek keresztnévhasználata a XVII. század első felében. In: *Tanulmányok a magyar nyelvről*. Tom. XXIV. Eger. 136–55.
- ET. = *Erdély története* I–III. Harmadik kiadás. Szerk. MAKKAI LÁSZLÓ, MÉCSY ANDRÁS. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988.
- KEINZEL-SCHÖN, FRITZ (1976): *Die siebenbürgisch-sächsischen Familiennamen*. Köln–Wien, Böhlau.
- MOLLAY KÁROLY (1982): *Német–magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- SEIBICKE WILFRIED (1982): *Die Personennamen im Deutschen*. Berlin–New York, de Gruyter.
- SZABÓ MIKLÓS (1980): Erdélyi diákok külföldi egyetemjárása a XVI–XVIII. században. In: CSETRI ELEK, JAKÓ ZSIGMOND, SIPOS GÁBOR, TONK SÁNDOR szerk.: *Művelődés-történeti tanulmányok*. Bukarest, Kriterion Kiadó.
- TONK SÁNDOR (1979): *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*. Bukarest, Kriterion Kiadó.
- TONK SÁNDOR (1992): Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban. 1521–1700. *Fontes Rerum Scholasticarum*. IV. Szeged.
- VILKUNA, KUSTAA (1977): *Etunimet*. Helsinki, Kustannusosakeyhtiö Otava.